

on-line >>> www.alnari.rs
mail to >>> office@alnari.rs

Naziv originala:
Adrienne Sharp
THE TRUE MEMOIRS OF LITTLE K.

Copyright © 2010 by Adrienne Sharp
Translation Copyright © 2011 za srpsko izdanje Alnari d.o.o.

ISBN 978-86-7710-600-3

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

ADRIJEN ŠARP

*Čareva
balerina*

Prevela Jasmina Đorđević

alnari
PUBLISHING

Beograd, 2011.

Za mog oca

„U Rusiji sve je tajna, ali ništa nije nepoznato.“
– GOSPOĐA DE STAL

Pariz, 1971

Zovem se Matilda Kšesinska i bila sam najveća balerina ruskih carskih scena. Ali svet u kome sam rođena, svet za koji sam odgajana, nestao je, i svi njegovi igrači takođe su nestali – umrli, ubijeni, proterani, živi duhovi. Ja sam jedan od tih duhova. U Sovjetskom Savezu danas je zabranjeno izgovoriti moje ime. Vlasti su ga izbrisale iz svojih istorija pozorišta. Imam devedeset devet godina, starica sam sa mrežicom za kosu i skupljenim ustima, a oni me se i dalje plaše. Na vrhuncu slave bila sam visoka jedva preko metar i pedeset centimetara – nosila sam cipele broj tri – ali sada niti stojim, niti hodam. Sedim zatvorenih očiju, u mom domu u Parizu, gde sam već pedeset godina, i živim u prošlosti. Uspomene na moj stari život u Sankt Peterburgu svuda su oko mene – fotografije carske porodice i mog sina u nijansama sepije, očeva ikona gospe Čestokove, njegov prsten sa grbom grofa Krasinjskog, muževljeva medalja sa tunike stare uniforme konjičke garde. Kao i te stvari, i ja sam relikvija. Ali tragovi tog starog sveta su ostali, znate, zakopani negde ispod ovog sveta. Zimski dvorac. Marijinski teatar. Carsko selo. Peterhof. Kažu da sve što je zakopano, na kraju izbije na površinu. Sada taj svet vidim jasnije nego što vidim avenije i stabla ispred mog prozora ovde, u šesnaestom arondismanu. Šta bi me ovde moglo zanimati? Hipi momci u psihodeličnim pantalonama, hipi devojke u kratkim suknjama sa dugim nepočešljanim kosama? Svet koji sam poznavala bio je veličanstven, dvor kitnjastiji od francuskog dvora za vreme Luja XIV. Bila sam ljubavnica dva velika kneza, ljubavnica cara. Poslednjeg cara.

On me je zvao Mala K.

Počelo je ovako

I sada mogu da vidim carsku porodicu Romanovih, ne Nikolaja i Aleksandra, već carsku porodicu iz moje mladosti – cara Aleksandra III, njegovu ženu i decu, od kojih je jedno bilo Niki. *Carska porodica, dolazi carska porodica*. Vidim ih kako hodnikom dolaze iz malog školskog teatra, s drvenim stolicama poređanim u redove ispred primitivne scene, na kojoj smo mi, učenici, upravo nastupili – ja u koketnom *pas de deux* iz baleta *La Fille mal gardee* – ka velikoj prostoriji za probe, u kojoj je postavljena slavljenička večera. Bio je to dan mog diplomskog nastupa, 23. mart 1890. Bilo mi je sedamnaest. Romanovi su bili pokrovitelji velikog niza carskih teataru – samo u Sankt Peterburgu imali smo Marijinski, Aleksandrinski, Mihailovski, Konzervatorijum, Engleski teatar. Bili su pokrovitelji i umetnika koji su punili scene tih pozorišta i učenika koji su punili pozorišne škole. Pa vidite samo šta se desilo sa devojčicom koja je jedne godine potrčala za carem kada je došao u svoju godišnju posetu školi, na diplomsku predstavu. Odvojivši se od svojih pratilja i stigavši ga, poljubila mu je ruku, a Aleksandar, ganut, pitao ju je šta želi. Ugrabivši priliku, kao svaki dobar oportunist – a ja sam se uvek divila oportunistima, pošto sam i sama bila jedan od njih – prošaputala je: „Da budem u internatu.“ On je svečano rekao: „Učinjeno.“ Tek tako dobila je krevet u internatu, a sa njim i ugled veći nego obične učenice, ugled kojim je mogla da se diči. Da, carska porodica je uvek prisustvovala godišnjem diplomskom nastupu u školi, a kroz njene hodnike je pravila paradu daleko uzbudljiviju od ijedne kraljevske procesije koju smo mi glumili na sceni. Niz široki hodnik koračao je car, viši od ostalih, trupa

širokog kao bure, čela poput kamene litice, a za njim carica, sitna kao ja. „Gde je Kšesinska?“ vikao je. Znao je kako se zovem, jer sam bila najmlađa kćerka velikog Feliksa Kšesinskog, koji je igrao za Romanove gotovo četrdeset godina. Možda sam se zato dopadala caru, možda me je zato tražio: bila sam pozorišni izraz njegove supruge, mala, svetlooka, tamne talasaste kose. Da, sigurno je to bio razlog. Video je koliko smo slične. Vladala sam mojim svetom sa istom grandioznom živahnošću s kojom je ona vladala njenim. Osim toga, zar nije moj svet bio minijatura verzija njenog – sa svojim ritualima, hijerarhijom, kostimima koji su bili odraz kitnjastog dvora Romanovih? Živela sam u jednom svetu, ali stupila sam nogom – papučom – u drugi.

Na dan mog diplomskog nastupa, na kom sam dobila prvu nagradu, tešku knjigu sabranih dela Ljermontova – koju nikada nisam pročitala, ali sam planirala da je upotrebim za presovanje cveća, pa je nikada nisam otvorila ni radi toga – car je premestio devojčicu koja je trebalo da sedi levo od njega za skromnom školskom trpezom i poseo me u njenu stolicu, smestio Nikolaja levo od *mene*, a onda rekao: „Nemoj da flertuješ.“ Naravno, mislio je sasvim suprotno. Ako je car bio div, carević je bio faun – nizak, sitne građe u svojoj uniformi, obraza lepih i mekih. Pre tog dana, videla sam ga samo izdaleka, ali sada smo i on i ja bili skoro odrasli – on će na proleće završiti sa svojim tutorima i časovima, a kasnije te godine sakriće dečačku mekoću svog lica novom bradom. Ovog dana, ipak, njegovi obrazi i brada bili su izloženi i davali mu nežan izgled. To mi je podarilo hrabrost koju, da me je gledao iole zastrašujuće, možda ne bih imala. Shvatila sam da me je talenat odneo u novu orbitu, onu s putanjom visoko na nebesima, a ja se nisam plašila da letim po njoj. Sa sedamnaest sam znala da flertujem bolje nego što je Nikolaj znao sa dvadeset dve i bila sam spremna da to učinim čim mi se obrati. Zнала sam bar toliko: da čekam. A do tada, štipkala sam male spomenke izvezene na mojoj haljini kako ne bih uštinula njega. I šta mi je carević najzad rekao? Zurio je u proste bele čaše postavljene uz svako mesto, umesto u moje lice koje je, sigurna sam, zračilo zbog pažnje njegovog oca i blizine naslednika. Nikada nisam bila lepotica, moja dva prednja zuba bila su iskošena ka unutra, očnjaci su štrčali napolje (ruski tabloidi su me tako prikazali na karikaturi), ali bila sam željna i imala sam oči poput vile. Luj XV je svoje ljubavnice smestio u *Parc des Cerfs*. Park vila. Tračevi su

Careva balerina

o meni kasnije govorili kao o vili iz Parka vila. I šta je carević rekao vili gledajući u sto? Nemojte se smeјati. Ovo: „Siguran sam da ne koristite ovakve čaše za piće kod kuće.“

Bilo je to najbolje što je mogao. Nekoliko meseci kasnije pridružio se husarima i počeo da pije i banči sa svojim kolegama gardistima, prestajući da bude stidljiv. Ali onaj Niki, spori i stidljivi, mnogo mi je otežao posao! Čaše za piće? Šta je trebalo da kažem na to? Naviklom na kristal u ministarskoj ili peterburškoj službi, sigurna sam da su Nikiju te obične čaše delovale nezgrapno, mada ja to nikada ne bih primetila. Pretvarala sam se da jesam. Smešeći se, kucnula sam jednu sa dva prsta, a ona je ispuстила tupi zvuk. Okruženje Romanovih je bilo prilično izvanredno, znate. Provela sam život trudeći se da ga imitiram. Da postanem njegov deo.

Naš prvi susret nije bio slučajnost. Desio se sa carevom direktnom namerom, kao i sve drugo u Rusiji. Na kraju, zemlja je bila carev feudalni posed i postojala je samo zarad njegovog zadovoljstva. Mi, devojke u carskim pozorišnim školama, nismo bile izuzetak. Iz naših redova, carevi i veliki knezovi, grofovi i gardijski oficiri, birali su svoje ljubavnice, motreći u potrazi za vitkom nogom ili lepim licem. Baš je jedan od njih balet opisao kao *izložbu prelepih žena, leju u kojoj svako može da ubere cvet zadovoljstva*. Oficiri na konjima imali su običaj da prate kočije pune devojaka dok smo putovale od škole do pozorišta – ta je tradicija počela decenijama unazad, još pre nego što je Marijinski izgrađen, kada su kočije odvozile devojke u stari Boljšoj teatar na Pozorišnom trgu, gde je moj otac igrao, pre nego što je srušen 1886 – želeći da saznaju kako se zovemo, što su nam pratilje izričito zabranile, iako smo mi želele. Morala sam da pokrijem usta rukom da mi ne bi izletelo ime: *Matilda Marija*. Da bismo ostale čiste i zaštićene od sifilisa koji je harao prestonicom, bile smo izolovane od svakog spoljnog uticaja – i jednako izolovane od dečaka u školi. Devojčice su bile zatvorene na prvom spratu škole, dečaci na drugom. Odvojene spavaonice, učionice, vežbaonice, trpezarije. Naravno, znale smo da su dečaci postojali, jer smo tokom časa u plesnoj dvorani sa njima vežbale menuet i kadrile. Tada smo morali da

se dodirujemo, ali nam nije bilo dozvoljeno da jedni druge gledamo u oči dok smo to radili. Guvernante su nas pažljivo posmatrale i uletale bi s prekorom na prvi znak otvorenijeg ponašanja. Naša svakodnevna odeća bila je smešno skromna. Haljine su bile pune kopči i pokrivene keceljama, a ispod sukanja nosile smo duge tamne čarape. Naša odeća za vežbanje bila je ista takva, ali do kolena. Kaputi postavljeni krznom bili su toliko tamni i ozbiljni da smo ih zvale „pingvini“. A i mi smo u njima izgledale kao pingvini, gegajući se unaokolo po dvorištu – jedinom vidu slobode koji nam je bio dozvoljen. Nismo smeli razuzdano da se igramo – nije bilo bicikala ni lopti, klizanja po ledu, nije bilo igračkama mačeva za dečake. Bili smo vlasništvo Carskog baleta, a ako bismo se povredili, on od nas ne bi imao ništa i novac koji je na nas utrošen bio bi bačen. Za vreme ručka i večere, guvernante bi nas prebrojavale dve po dve dok bismo se ređale za ulazak u trpezariju. Noću su ostale učenice spavale u jednoj ogromnoj prostoriji sa pedeset ili više kreveta presvučenih u belo, poput dečjeg kovčega, a uz uzglavlje svakog kreveta bio je mali sto sa ikonom i školskim brojem svake devojke.

Čemu ti brojevi, to prebrojavanje? Da bi bili sigurni da se ono što se desilo jednoj devojci pre nekoliko godina ne ponovi. Njen beg sa oficirskom konjičke garde bio je neverovatan skandal. Svakog popodneva bi smišljala neki izgovor da stoji pored prozora spavaonice i posmatra ga kako jaše. Bio je to nepodnošljivo glamurozan prizor – on u beloj uniformi sa srebrnim šlemom goni dva dorata. A i morao je to biti spektakl, jer kroz Pozorišnu ulicu obično nije tekao saobraćaj, osim ogromnih starinskih kočija koje su prevozile nas đake. To da je on paradirao neprimećeno preko Aničkovog mosta i duž zadnje strane Aleksandrinskog teatra sigurno je bio mit, a u tom mitu, naravno, njegova voljena je morala da bude lepa, prelepa – devojke su u takvim pričama uvek prelepe, poput princeza. I tako je jednog dana ona pozajmila služavkin šal – da, princeza prerusena u seljanku – i iskrala se kroz bočni ulaz u svoju budućnost, za koju se nadam da je bila vedra. A nakon njenog venčanja, nijednoj devojci starijoj od petnaest godina nije bilo dozvoljeno da odlazi kući na odmor, osim tokom tri dana za Božić i na Uskrs.

* * *

Careva balerina

Nisam živela u internatu. Moj otac je bio cenjeni umetnik Carskog teatra, u Sankt Peterburg ga je doveo Nikolaj I, koji je voleo gomile plesača na sceni gotovo jednako koliko gomile bajoneta na paradi. Otac je iskoristio svoj uticaj da bi me poštdeo tog spartanskog školskog života, toliko različitog od uzavrelosti pravog pozorišta u kome bismo uskoro mogle raditi. Nije želeo da mi duh bude slomljen. I možda je u tome pogrešio.

No, svejedno. Bilo da smo živete kod kuće, bilo u školi, naša nevinost je pažljivo čuvana dok ne diplomiramo, a tada bi bila nuđena. Ušivene u kostime koji su nam otkrivali vrat, ruke, grudi, noge, ukrašavale smo pozornicu na zadovoljstvo dvora, svih onih aristokratskih obožavalaca baleta koji su sinovima predavali svoje pretplatne karte zajedno sa titulama, sedeli u ložama i prvim redovima carskih teataru da bi imali najbolji pogled i ciljali lornjetima ili pozorišnim dvogledima u nas. U prostorijama za pušenje, za vreme pauze, raspravljali bi o našim vrlinama. Bila je to recipročna privlačnost. Nama su bili potrebni zaštitnici da bismo napredovale u karijeri i dopunile svoje jadne plate večerama, darovima, vencima i cvećem. A kako su naši kostimi imitirali odeću i nakit s dvora, tako smo i mi razvile želju da posedujemo svile i baršune koje smo nosile po nekoliko sati svakog dana, zlato kojim su bile izvezene te tkanine, dragulje koji su bili inspiracija za naše obojene stakličie. U školi je bilo mnogo devojaku koje su došle ni iz čega – eto, Ana Pavlova je bila kćerka pralje – i one bi svojim vezama mogle pomoći njihovim porodicama. Bila je to dugogodišnja tradicija. Grof Nikolaj Petrovič Šeremetjev, u osamnaestom veku – još dok je svaki plemić imao sopstveno pozorište na svom imanju i sopstvenu opersku trupu, baletsku trupu, orkestar – uzeo je za ljubavnicu jednu od svojih operskih pevačica, a potom se u tajnosti njom oženio. U moje vreme, veliki knezovi Konstantin Nikolajevič i Nikolaj Nikolajevič, stričevi cara Aleksandra III, imali su po ljubavnicu u baletu, a vanbračni sin Nikolaja Nikolajeviča i balerine Čislove služio je u konjičkim grenadirima, dok se njihova vanbračna kćerka udala za princa. Ponekad bi se ti zaštitnici oženili devojkama koje su im bile ljubavnice i one bi postajale visokopoštovane žene u najvišim ruskim aristokratskim porodicama. Kemererova, Madajeva, Muravjeva, Kancirjeva, Prihunova, Koševa, Vasiljeva, Verginija, Sokolova, sve su bile balerine šezdesetih godina devetnaestog veku i ranije, i udale su se za plemićie. Ta mogućnost, pre nego poštovanje umetnosti, motivisala

je mnoge majke da svoje lepo i graciozno dete odvedu na audiciju u Pozorišnoj ulici. Ali neke od nas, naravno, ostajale su samo ljubavnice.

Carske žene su se starale da patimo, u to možete biti sigurni, čak i ako je čovekova ljubavnica poticala sa samog dvora, bila iz plemićke porodice. Nije bilo važno. Kada je Nikijev deda, car Aleksandar II ubijen, njegovoj drugoj ženi – koja mu je dugo bila ljubavnica, a nijedna žena Romanovih nije zaboravila te godine – bilo je zabranjeno da dođe na njegovu sahranu! Nažalost, on je umro pre nego što je stigao da je učini svojom caricom i ozakoni položaj dece koju mu je rodila. Nakon njegove nagle smrti, njegova prva porodica je odmah krenula protiv nje. Da su mogli, oduzeli bi joj i titulu princeze. A gde je tu bila njena krivica? Njoj je bilo sedamnaest, a caru četrdeset sedam, kada ga je upoznala šetajući se Letnjim parkom, čije su duge avenije vodile ka Nevi, stabla lipe i javora pravila zelene zidove kroz koje je prolazio vlažan miris rečnih voda, a njena ograda od kovanog gvožđa sprečavala pristup psima, *mužicima* u njihovim jarko obojenim košuljama i visokim čizmama, radničkoj klasi i Jevrejima. Ko je rekao mladoj Jekaterini da ga sačeka u osamljenoj prostoriji u prizemlju Zimskog dvorca? Ko joj je podario decu? Ko ju je na kraju preselio u palatu? Ona je bila od Dolgorukih, kćerka princa, pripadnica jedne od najstarijih *bojarskih* porodica u Rusiji, a ipak su je žene s dvora obeležile kao spletkašicu, bludnicu i skorojevičku. Zamislite šta bi tek o meni rekle.

Bilo joj je sedamnaest, šetala je parkom, *Champs de Mars*.

I meni je bilo sedamnaest. A nedelju dana nakon diplomiranja, u svojoj najboljoj odeći, kose uvijene po ondašnjoj modi, nisam šetala po Letnjem parku, već po Nevskom prospektu, žudeći da se moj prvi sastanak sa Nikijem pretvori u drugi, na velikoj popodnevnoj promenadi koja je počinjala svakog dana nakon ručka i završavala se pre sumraka, kada bi radnici vukli svoje merdevine od ulice do ulice i ručno palili svaku gasnu lampu, pre večernjih salona, zabava, večera i balova.

Možda bi sada trebalo da kažem neku reč o Sankt Peterburgu koji smo mi, srećnici što smo živeli u njemu, prosto zvali *Piter*. Grad čini šaka ostrva odvojenih kanalima i rekama, usmerenim ka Finskom zalivu. Više od deset mostova spaja sve peterske različite delove – Admiralitetsko

ostrvo sa palatama i pozorištima, Zečje ostrvo sa Petropavlovskom tvrđavom, Vasiljevsko ostrvo s nemačkim kvartom i berzom, Peterburško ostrvo sa drvenim kućama, a kasnije *art nuovo* vilama, Viborški distrikt s vojnim barakama, a kasnije fabrikama. Nekada je, 1611, bio obično švedsko utvrđenje – *Nijensanc*, što znači *Nevsko utvrđenje* – ali Petar Veliki je 1703. odlučio da na tom mestu izgradi prestoni grad. *Ovde će novi grad biti iskovan. Ovde ćemo po naredbi same prirode otvoriti prozor ka Zapadu.* Tako je napisao Puškin u „Bronzanom konjaniku“. To sam, za razliku od Ljermontova, pročitala. Zapravo, grad nije bio ni istočnjački ni zapadnjački, već i jedno i drugo. Bio je evropski, poput Pariza, po svojim avenijama, skverovima, parkovima, zgradama od granita i mermerske, ali jedinstven po svojim dugim, niskim palatama koje su se ogledale u vodi, rekama i kanalima, od kojih je vazduh dobijao svoju blistavost. Kada sanjam o Petru I, sanjam o svetlosti. Da, grad je bio zapadnjački po dizajnu, ali istočnjački po svojim bojama, crvenoj boji cigle, žutoj boji senfa, zelenoj boji limete i plavoj boji različka. Istočnjački je bio i po životinjama koje smo kao seljaci držali u dvorištima, pored velikih gomila nacepanih drva – i sama sam, da bih imala sveže mleko, držala kravu u mojoj vili na Peterburškom ostrvu 1907! A u sobama, privatnim prostorijama, iza klasičnih granitnih fasada, iza bleđih pozlaćenih salona, videli biste da se dekor prosipa do šarenih ćilima, bogatih zidnih tkanina, sveprisutnih crnih ili glaziranih kaljevih peći koje su ložene od septembra do maja, sjajnih srebrnih ili bakarnih samovara punih vrelog čaja. Nismo imali vremena da sa sebe zbacimo ono što je bilo istočnjačko, jer je na Petrovu komandu grad iznikao brzo kao scenografija, u roku od pedeset godina. Rusi kažu da je Petar napravio svoj grad na nebu, a onda ga spustio na zemlju. Ali nije Petar napravio ovaj grad. Kmetovi i regruti su kopali temelje golim rukama, odnosili zemlju u košuljama, dovlačili i ređali mermer, granit, škriljac i peščar. Dve stotine hiljada radnika umrlo je od iscrpljenosti, hladnoće i bolesti, prenoseći i podižući taj kamen, i mi kažemo da je grad sagrađen na njihovim kostima, i po njihovim kostima je *beau monde* Peterburga paradirao svakog popodneva.

Da, Peterburg je počeo kao utvrđenje, a čak i 1890. bio je vojni grad. Šezdeset hiljada ljudi bilo je u garnizonu, u nepreglednim barakama na Konogvardejskom bulevaru, iza manježa konjičke garde, ili na zapadnoj ivici Marsovih polja, ili u Viborškom distriktu, a grad je bio obojen

sivozelenim uniformama grenadira, belim i srebrnim uniformama konjičke garde, grimiznim jaknama husara i plavim i zlatnim uniformama kozaka. Ti ljudi i njihovi oficiri nisu bili u Piteru samo da bi vežbali već i da bi se zabavljali. Sezona društvenih događanja počinjala je u januaru, zapalilo bi je dvanaest balova koje je car priređivao u Zimskom dvorcu. Dvorski glasnici, u zelenim žaketima, crnim kapama s perjem i rukavicama, isporučili bi hiljade karata od uštirkanog pergamenta sa utisnutim zlatnim dvoglavim orlovima, u kojima se primaocu nalaže prisustvo u palati čiji će veliki holovi tokom tih noći biti osvetljeni desetinom hiljada voštanih sveća i ukrašeni orezanim stablima vočki u velikim saksijama i vazama prepunim ružičastih ruža, *Parma violet*, i belih orchideja koje su sa toplom Krima na sever stigle vozom, u grejanim vagonima, zajedno sa činijama sa utisnutom carevom siluetom, punim voća. Stotine trojki i kočija zakrčilo bi trg ispred palate, zaustavljajući se uz mangale iz koji su plamenovi poput crvenih fontana iskakali u crno nebo. Kočijaši su nosili boce s toplom vodom, ćebad od samurovog krzna i boce votke – jer čak ni ćebad i mangali nisu bili dovoljni da se ti ljudi ugrijeju. Balovi su trajali do tri sata ujutro, do poslednje poloneze. Međutim, ako biste čekajući gospodara popili previše votke, osećali biste preteranu vrućinu – a ako biste zbacili ogrtač, mogli biste zaspati i nasmrtno se smrznuti. Iako je skver bio zaklonjen od Finskog zaliva ogromnom palatom, nema reči kojima bi se opisala hladnoća peterburške zime. Svetla iz palate osvetljavala su crno-beli svet – krti led, pahulje i nanose snega, i crni dah konja i ljudi koji čekaju.

Sezona se završavala o velikom postu, nakon čega bi visoko društvo odlazilo na selo, na ostrva izvan Peterburga, na Krim u Crnom moru, ili na imanja u okolini Moskve, sve dok ih krajem leta vojni manevri ne bi odveli u Krasnoje Selo, blizu Pitera, gde se nalazio veliki prostor za paradu, oko koga su drvene vile oficira ležale poput resa. Ah, ti dani imali su divan ritam. U ranu jesen, dvor je putovao u Evropu, ali do prave jeseni, balet, opera, francuski teatar, ponovo bi počeli da ukrašavaju pozornice, a njihova publika bi se vratila i ponovo počela da ulepšava partere i lože sa plavim baršunom, aplaudirajući umetnosti koju smo mi, glumci, plesači i muzičari, usavršili samo za njih. U moje vreme, u Peterburgu je bilo devetnaest dvorova – jedan carev, jedan careve majke i sedamnaest dvorova velikih knezova – nekoliko hiljada ljudi, kada je

neko izbrojao sve članove porodice i dvorane. A te aristokrate, zajedno sa ambasadorima, diplomatskim korom, gardom i, ponekad, provincijskim plemićima, dolazili su u pozorišta svake večeri tokom sezone. Ne smete zaboraviti da nismo imali televiziju, radio, bioskop. Ruski zimski dani bili su kratki i bilo je mnogo mračnih sati koje je trebalo ispuniti. Carska pozorišta su davala pozorišne predstave, opere, operete, koncerte, balete, a u Marijinskom je bilo pedeset baletskih predstava, od kojih je na četrdeset moglo da se uđe samo sa pretplaćenim mestima. Na direktoru Carskog teatra, Ivanu Aleksandroviču Vsevološkom, koji je i sam bio aristokrata i mogao da isprati svoje poreklo do Rjurika i princeze Smolenska, bilo je da nadgleda produkciju svih tih zanimacija, a Marijusu Petipu, francuskom plesaču koji je stigao u Peterburg 1847. i probio se do mesta balet-majstora Carskog baleta, kao naslednik Sen-Leona, palo je da osmisli sve korake za njih. Imao je pomoć drugog majstora baleta, Lava Ivanova, koji nam je postao porodični prijatelj i koji je obožavao obroke kod mog oca – razmotavajući platnenu salvetu, govorio je: „Hajde da pregrizemo nešto.“ Njemu, međutim, nikada nisu priznate zasluge za rad koji je obavljao, pošto je bio Rus na frankofilskom dvoru. Vsevološki je više voleo peterburško pozorište nego moskovsko, a zašto i ne bi? Dvor je, na kraju krajeva, bio u Peterburgu. U Marijinskom bi čovek iz večeri u večer viđao ista lica. Bili smo kao porodica dok smo se gledali kroz svetlost pozornice. Oni su bili bučni rođaci koji su nas slobodno dozivali *Hajde, mala* ili *Više glume za tatu*, da bi nas naterali da igramo bolje ili da bi naterali upravu da nagradi poseban talenat. Naravno, bilo je i zviždanja i siktanja. Upravo je ogromno zanimanje dvora za balet i dovelo do toga da veliki Čajkovski komponuje za njega i da ova umetnost procveta. Kada sam postala poznata, odlagala sam svoj povratak na scenu za docnije u sezoni, do prestižnijih meseci, decembra i januara, kao da sam i ja bila aristokratkinja koja se upravo vratila iz Evrope u Piter. Ali do toga ima još priče. U ovom trenutku imam tek sedamnaest godina.

Aleksandar III mi je na dan diplomiranja rekao: „Osvetlaj i ulepšaj naš balet“, pa sam rešila da uradim upravo to. I kao što sam jurila za prvom nagradom u mojoj školi, odlučila sam da uhvatim prvu nagradu i van škole: carevića. Tog aprilskog popodneva, za promenadu sam se toliko dugo bavila toaletom da sam gotovo propustila priliku da uhvatim

carevića. Danas svi nose dugu, ravnu kosu razdeljenu na sredini. Ovo je generacija devojaka koje imaju frizuru kao deca u vrtiću, ali 1890. kosa nam je bila čvrsto uvijena. Kvasile smo je slatkom vodom i obavijale oko papirnih papilotni, satima ih kačevići da se suše. Navrh čela nosila sam potočiće šiški, pramenovi su mi padali ispred ušiju – a tog dana sam nosila nabranu bluzu sa duplom dužinom brokata pričvršćenog brošem oko vrata, iza ušiju utapkala sam miris ljubičice – jer 1890. svaka je kolonjska voda bila napravljena od mirisa samo jednog cveta – i u tom kostimu mlade dame, odloživši svoju školsku odeću, šetala sam pomodnim delom Nevskog prospekta, gde su u prodavnicama mogle da se kupe meke francuske rukavice, kineski čaj ili engleski sapuni, pored mesta na kome će se 1901. otvoriti Jelisejevski – prodavnica tako pomodna da je imala lustere – u njoj ste mogli da kupite voće i koštunjave plodove iz bilo koje oblasti; pa do kanala Fontanjka i do žuto-bele fasade Aničkove palate, u kojoj je Nikijeva porodica živela dok je bila u prestonici, jer je njegov otac izbegavao Zimski dvorac osim tokom zvaničnih prijema. Carska porodica je tada živela među nama – tek su se kasnije Niki i njegova porodica odvojili toliko temeljno od peterburškog društva da su ljudi zaboravili i kako oni izgledaju. Odmah sam spazila carevića kako sedi na balkonu sa svojom petnaestogodišnjom sestrom Ksenijom. On je, naravno, pušio, i oboje su se naginjali napred iz stolice gledajući prolaznike kroz ogradu. Usporila sam korak da bi me bolje video. Niki je otpuhnuo dim i klimnuo mi glavom. Klimnula sam i ja njemu. Ponovo mi je klimnuo, ali nije ustao niti je prišao ogradi. Šta sam mogla osim da nastavim dalje?

Tako. To je bio naš drugi susret; i nije bio neki. Iz toga sam shvatila da mi neće biti toliko lako koliko je bilo princezi Jekaterini Dolgorukovoj. Njen carski ljubavnik nije se krio iza ograde balkona, već je odvažno upriličio susret s njom u Letnjem parku, na onim stazama ispod lipa, i jednako ju je odvažno obljubio jednog prelepog julskog popodneva u Babigon paviljonu u Peterhofu, dok je Finski zaliv svetlucau u daljini, svuda se širila vreline i miris parfema, a latice cvetova mrvile pod njenim prstima.

Ne. Narednih nekoliko nedelja vozala sam se unaokolo po gradu, sa porodičnim ruskim kočijašem koga sam uspela da izmolim od oca. Nije svaka porodica mogla da priušti sopstvenog kočijaša, naročito ne ruskog